AGNIESZKA SOBOLEWSKA-POPKO

Twórcze orientacje życiowe w przestrzeni międzykulturowej

Streszczenie: W artykule przedstawiono koncepcję twórczych orientacji życiowych Agaty Cudowskiej, opisano podjęte przez autorkę badania w tym zakresie, ze szczególnym zaakcentowaniem walorów ostatniej monografii dotyczącej tej problematyki. Zwrócono uwagę na potrzebę rozwijania twórczego stylu życia zwłaszcza w kontekście przemian społeczno-kulturowych. Twórcze ustosunkowanie do świata stanowi wartość samą w sobie, staje się „kołem ratunkowym” przed poczuciem bezsensu życia, daje podstawy do otwartości na spotkanie i dialog z drugim człowiekiem, jest koniecznym warunkiem w procesie konstruowania własnej tożsamości.

Słowa kluczowe: twórcza orientacja życiowa, tożsamość, dialog, spotkanie

Przemiany społeczno-kulturowe, jakie dokonały się w ostatnich dziesięcioleciach, w tym intensywny rozwój nowoczesnych technologii, zmuszają jednostkę do ciągłej adaptacji w nowych warunkach życia, a tym samym do ustawicznego uczenia się. Z jednej strony, społeczeństwo zorganizowane wokół informacji podąża ku wolności i równości, jak podkreśla Francis Fukuyama (2000). Jednak czy wobec braku stałości i stabilizacji warunków życia człowiek jest zdolny do korzystania z wolności w sposób racjonalny, czy wolność nie jest rozumiana współcześnie jako swoboda, brak zobowiązań i odpowiedzialności? Istotny wydaje się przede wszystkim kulturowy i moralny aspekt zmian rzeczywistości społecznej. Przestrzeń życia, w której człowiek wie, jak postępować w określonej sytuacji, nazywana światem pielgrzyma, w którym jednostka dostrzegała wyraźny cel, współcześnie zaciera się. Zastępuje ją świat turysty, włóczęgi, a coraz częściej gracza, o czym wyraźnie pisze Zygmunt Bauman (1994). Zmiany dotyczą nie tylko bezpośrednio podmiotu, ale uderzają także w ustabilizowane dotąd struktury społeczne, takie jak rodzina. Świadczą o tym takie zjawiska, jak: trudności w komunikacji wewnątrz rodziny, brak czasu na wspólne bycie, uciekanie w pracę, większe skupienie na potrzebach indywidualnych niż całej wspólnoty, uwikłanie w uzależnienia, przemoc, czy też wzrastająca liczba rozwodów.

Zasadne staje się zatem poszukiwanie „koła ratunkowego”, które będzie sposobem na wyrwanie człowieka z nihilizmu. Współcześnie jednostka z jednej strony chce pozostać wierna uniwersalnym wartościom, z drugiej jest zanurzona w świecie konsumpcjonizmu, w którym liczy się to, aby „mieć, a nie być”. Próbą wyjścia z impasu może być kształtowanie postawy twórczej w codzienności. Przyjmując, za Carlem Ransomem Rogersem (2002), perspektywę egalitarną rozumienia twórczości, na którą powołują się także Monika Modrzejewska-Świgulska (2014), Janina Uszyńska-Jarmoc i Beata Kunat (2015), można oczywiście odnieść ten sposób rozumienia do każdej sfery życia człowieka, także do życia rodzinnego, kiedy na przykład rodzice poszukują nowych kierunków w wychowaniu dzieci. Do każdego dziecka podchodzą z miłością, jednocześnie uwzględniają indywidualne potrzeby, możliwości i ograniczenia dzieci.

Tylko twórczość, a zwłaszcza jej wymiar osobowy, jako cecha osobowości, daje szansę stworzenia czegoś nowego, co będzie w stanie „pchnąć świat na nowe, inne, lepsze tory” (Uszyńska-Jarmoc i Kunat, 2015, s. 10). Człowiek przejawia aktywność twórczą na wszystkich etapach swojego życia, począwszy od dzieciństwa poprzez różne zabawy, przez okres adolescencji i młodości, w różnych działaniach, zarówno na terenie szkoły, jak i poza nią, w życiu dorosłym w przestrzeni zawodowej, rodzinnej, w realizowaniu pasji, na co zwróciły uwagę Janina Uszyńska-Jarmoc i Beata Kunat (2015). Warto zatem stymulować twórczość w środowisku edukacyjnym, do czego nawiązuje Howard Gardner (2009) oraz Krzysztof Szmidt (2013), który zajmuje stanowisko, że szczególnie takie aspekty ludzkiej osobowości, jak twórczość, mądrość i zdolności, które stanowią zespolone zasoby twórcze człowieka, potrzebują dobrej przestrzeni edukacyjno-wychowawczej.

Poważnym zagrożeniem dla twórczego życia jednostki jest codzienne korzystanie z nowoczesnych technologii, w wyniku którego zatracą one umiejętności podejmowania refleksji, nie zmusza swojego umysłu do wysiłku, często doświadcza trudności w koncentracji uwagi, a także zagubienia w wielości informacji, z których tylko nieliczne mają swoje rzetelne źródło. Uszyńska-Jarmoc i Kunat (2015) podkreślają, że jednostka staje się niewolnikiem szybkich, migających obrazów, przyjemnych treści. Twórczość codzienna może jednak okazać się wyjściem z takiej bierności.

Podejmując refleksję nad wartością twórczości, warto odwołać się do klasyfikacji typów i poziomów twórczości, które zaproponował Edward Nęcka (2001). Jednym z nich jest poziom twórczości płynnej. Jej przejawy dostrzega się już u dzieci, bowiem związana jest ona z ciekawością poznawczą, otwarto-

ścią na to co nowe, nieznane i zaskakujące, co uruchamia motywację samoistną. Drugi typ twórczości dotyczy myślenia krytycznego, a także dostrzegania codziennych trudności i sposobów ich przezwycięzania, co staje się możliwe dzięki motywacji zadaniowej oraz realizacji wyznaczonych sobie w sposób świadomy celów. Kolejny poziom związany jest z twórczością dojrzałą, która polega na rozwiązywaniu nowych, istotnych z punktu widzenia nauki, problemów. Kluczowe tutaj są specjalistyczna wiedza jednostki z danej dziedziny i unikatowe umiejętności. Człowieka, który charakteryzuje się tym typem twórczości, cechuje niezależność i wytrwałość w dążeniu do celu, nawet kiedy pojawiają się utrudnienia. Najwyższy poziom twórczości jednostki przypisuje się twórczości wybitnej. Jej efekty prowadzą do fundamentalnych zmian.

Problematyką twórczości, a dokładniej twórczych orientacji życiowych, od wielu lat zajmuje się Agata Cudowska (2004, 2014, 2015, 2017b, 2019). Autorka poświęciła tej tematyce wiele publikacji. Sformułowała koncepcję twórczych orientacji życiowych, którą skonstruowała w trzech płaszczyznach: ontologicznej, psychologicznej oraz pedagogicznej. W tej pierwszej wpisała ją w ideę „człowieka poszukującego” (Cudowska, 2004, 2015, s. 64), identyfikującego siebie jako podmiot myślący, który z zainteresowaniem poznaje i przekształca rzeczywistość, doświadcza swojej aktywności, uświadamia sobie własną rolę, a ta z kolei umożliwia mu „umyślną twórczość”. Autorka potwierdzenia koncepcji twórczych orientacji życiowych upatruje w filozofii dialogu. Natomiast w nawiązaniu do perspektywy psychologicznej opisuje własną koncepcję twórczych orientacji życiowych zgodnie z ujęciem zaproponowanym przez psychologów humanistycznych, którzy wiążą twórczość przede wszystkim ze stylem życia jednostki, a nie z samym jej wytworem. Pedagogiczną zaś płaszczyznę opisanej powyżej koncepcji twórczych orientacji życiowych stanowi teoria twórczości codziennej. Podkreśla, że twórczość powszechna odbywa się w wymiarze subiektywnym i stanowi wyraz określonego stylu życia. Odnosi się także do holistycznego rozumienia kultury, które wykracza poza wyłączone jej artystyczne postrzeganie. W ramy takiego ujmowania twórczości wpisuje się zarówno charakter twórcy, jak i jego wytwory, czyli opinie, idee, zachowania, które wynikają z codziennej jego aktywności we wszystkich sferach życia. Twórczość codzienna ściśle związana jest z potrzebą samorozwoju, dokonywania zmian w środowisku, zdolnościami do adaptacji w różnych warunkach, dostrzeganiem i poczuciem sensu życia, a także fenomenologicznym przeżywaniem i doświadczaniem codzienności.

Opisana powyżej koncepcja jest rozwinięciem i dopełnieniem rozumienia orientacji życiowej jednostki. Kategoria ta od lat znajduje się w polu zainte-

resowań badawczych Cudowskiej (1997, 1999). Autorka skonstruowała Skalę do Badania Orientacji Życiowej Młodzieży, którą wykorzystała w licznych badaniach własnych. Cudowska (1997, 1999) opracowała typologię orientacji życiowej i wyodrębniła orientację: rodzinną, społeczną, hedonistyczną, przywódczą, zawodową, w ramach której wyróżniła dwa podtypy – orientację zorientowaną na pracę, w której praca stanowi wartość samoistną, i orientację zorientowaną na karierę, personalistyczną oraz obserwacyjną. Autorka przyjęła, że istotnym komponentem orientacji życiowej jednostki są wartości.

Jedne z pierwszych badań dotyczących interdyscyplinarnej kategorii, jaką stanowi orientacja życiowa jednostki, przeprowadziła Teresa Hejnicka-Bezwińska (1991). Autorka wyróżniła orientację uogólnioną oraz sytuacyjną ujmowaną jako wybory jednostek. Wyniki jej badań pokazują, że ponad połowa badanej młodzieży w wieku 14–16 lat posiada orientację minimalistyczną uogólnioną i ponad 40% jako orientację sytuacyjną. Duża grupa respondentów – ponad 60% – preferuje orientację perfekcjonistyczną, zaś 82% ankietowanej młodzieży wskazało, że preferuje orientację skoncentrowaną wokół wartości, jaką stanowi drugi człowiek. W grupie badanych uczniów wysoko sytuuje się także orientacja zorientowana na pracę, którą wskazało blisko 70% ankietowanych, co jest zrozumiałe i pokazuje, że młodzież patrzy na swoje życie przez pryzmat przyszłości i jest świadoma, że posiadanie zatrudnienia zwiększa szanse na zajęcie satysfakcjonującego miejsca w strukturze społecznej.

W kontekście myślenia o orientacji życiowej w przestrzeni międzykulturowej warto przywołać także ujęcie orientacji prorozwojowej i proeuropejskiej, zaproponowanej przez Agnieszkę Cybal-Michalską (2001). Autorka podkreśla w swoich rozważaniach, że w kształtowaniu się postawy prorozwojowej ważne znaczenie mają motywacja wewnętrzna, inaczej samodeterminacja jednostki, oraz jej ukierunkowanie na przyszłość. Oba te komponenty są ważne w odczuwaniu przez podmiot poczucia sprawstwa. Prorozwojowość jednostki przejawia się w takich cechach, jak: otwartość i gotowość na coś nowego, kreatywność, dążenie do zdobywania nowej wiedzy, umiejętności akceptacji zmian, innowacyjność, myślenie tolerancyjne, poczucie godności własnej i wobec innych, poczucie sprawstwa, ufność wobec siebie i innych, a także podążanie ku przyszłości. Postawa prorozwojowa jest warunkiem koniecznym do ukształtowania się orientacji proeuropejskiej, którą w najprostszy i dość wąski sposób ujmuje się jako stopień poparcia społecznego dla idei integracji europejskiej. Autorka podkreśla, że najważniejszym czynnikiem, który kształtuje tożsamość Europy, jest wspólne dziedzictwo kulturowe.

Cybal-Michalska (2001) przeprowadziła badania, które dotyczyły określenia stanu orientacji proeuropejskiej młodzieży. Autorka uznała, że istotnym elementem orientacji proeuropejskiej jest wiedza, jaką posiada młodzież na temat zjawisk charakterystycznych dla Europy. Wyniki badań w tym zakresie pokazują, że badani młodzi ludzie interesują się polityką w stopniu nieznacznym – tak wskazało 40% ankietowanych. Uczniowie przyznali także, że dość często podróżują, dzięki czemu nawiązują kontakty z osobami innej narodowości. Respondenci dostrzegają, że w otwartości na Innego ogromną rolę odgrywa znajomość języków obcych. Wyniki pokazały, że prawie 90% badanych zna dobrze język angielski, ponad 73% język niemiecki. Autorka zwraca uwagę na fakt, że jedną z istotnych cech, które determinują orientację prorozwojową, w kontekście aktywnego radzenia sobie z rzeczywistością i przygotowań młodzieży do współdziałania w sytuacji zmian, jakie zachodziły i wciąż dokonują się w Europie, jest poczucie sprawstwa młodych ludzi. Wyniki przeprowadzonych przez nią badań pokazują, że ponad 95% respondentów deklaruje przekonanie o posiadaniu wpływu na własne życie, jednak ponad 73% ankietowanych zadeklarowało, że życie człowieka zależy od losu, zaś ponad 17% uznało, że ludzie są źli i trudno jest cokolwiek zmieniać w życiu. W kontekście międzykulturowości istotną rolę odgrywa tożsamość europejska. Wyniki badań zrealizowane przez Cybal-Michalską (2001) pokazują, że ankietowana młodzież posiada ukształtowaną tożsamość europejską. Warto podkreślić, że wśród respondentów, którzy uczestniczyli w badaniu w latach 1994–1995, poczucie takiej tożsamości miało ponad 62% badanych, zaś w roku 2000 było ich aż 93,4%, co wskazuje na otwartość ankietowanych na to, co dotyczy Europy, a nie tylko własnego kraju.

Autorka (2001) zwraca uwagę na konieczność podejmowania edukacji europejskiej, zaś w kontekście integracji europejskiej wyraźnie akcentuje, że doświadczanie współcześnie kryzysu wymusza ukształtowanie człowieka, który podejmie trud, by sprostać zawiłościom i złożonym zadaniom. Potrzeba jednostek pełnomocnych, kompetentnych, mądrych, odpowiedzialnych, gotowych do podejmowania współpracy, które chcą i potrafią dokonać krytycznych wyborów i podejmują się osądu spośród wielości ofert kulturalnych zgodnie z uniwersalnymi wartościami i zasadami. Ukształtowanie takich ludzi możliwe jest dzięki odpowiedniej edukacji.

Cudowska (2004, 2014, 2017b, 2019) zrealizowała wiele badań, wykorzystując autorskie narzędzie Skalę Preferencji Twórczych Orientacji Życiowych (TOŻ). Pierwsze z nich, w latach 2000–2002, adresowane były do studentów kierunków pedagogicznych trzech uczelni: Uniwersytetu w Białymstoku,

Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim oraz Wyższej Szkoły Humanistycznej w Puławach. Autorka (2004) otrzymała wyniki, które pokazały, że 24% respondentów preferuje twórcze orientacje życiowe, zaś prawie połowa ankietowanych zadeklarowało zachowawczy typ orientacji. Praktycznie co trzeci badany nie określił swojej akceptacji dla żadnego z tych dwóch modeli orientacji, co autorka określiła jako ambiwalencję.

W kolejnych latach Cudowska zrealizowała wiele innych badań (2014) w celu określenia preferencji orientacji życiowych w kierunku twórcze *versus* zachowawcze. Ich podmiotem byli nie tylko studenci, ale także uczniowie i nauczyciele. Badania, które prowadzone były systematycznie od 2006 roku, usytuowane były w dwóch orientacjach – pozytywistycznej, charakterystycznej dla badań ilościowych, z zastosowaniem typowej dla niej procedury metodologicznej oraz drugiej – orientacji jakościowej. Wyniki tych badań pokazały, że wśród badanych uczniów niespełna 20% preferuje orientacje życiowe w kierunku twórczym, ponad 40% ujawniła zachowawcze orientacje, zaś blisko 40% respondentów charakteryzuje ambiwalentny stosunek w tej kwestii. W grupie badanych studentów ponad 23% posiada twórcze orientacje życiowe. Natomiast wśród ankietowanych nauczycieli twórcze orientacje życiowe preferuje 25,8%, ponad 35% nie posiada jasnych preferencji i ujawnia model ambiwalentny, zaś prawie 40% preferuje zachowawcze orientacje życiowe. Opisane wyniki badań wskazują na potrzebę rozwijania postawy twórczej w procesie wychowania i edukacji.

Twórczy stosunek do życia zawsze ma charakter dialogowy, daje podstawę do zainicjowania procesu porozumienia, w wyniku którego powstaje nowa jakość. Warunkiem „wzbogacania aksjologicznej przestrzeni wychowania przez doświadczenie Innego należy uznać uświadamianie nauczycielom i uczniom dialogiczności słowa” (Cudowska 2017a, s. 31). Niestety współcześnie coraz trudniej zrozumieć, zaangażować się i zgodzić się na twórczą współobecność jako niezbędne warunki nawiązywania relacji z drugim człowiekiem.

Koncepcja twórczych orientacji życiowych Cudowskiej (2017b) znajduje swoje zastosowanie w procesie osiągnięcia zdrowia i dobrostanu. Autorka nawiązała do koncepcji Aarona Antonovskyego (2005), który użył pojęcia orientacji globalnej, inaczej określanej jako poczucie koherencji. Utożsamiał on poczucie koherencji z pojęciem orientacji ogólnej, która wyraża stopień, w jakim człowiek ma dominujące, trwałe, a także dynamiczne przekonanie o przewidywalności środowiska zewnętrznego i wewnętrznego oraz o tym, że istnieje duże prawdopodobieństwo, iż sprawy przyjmą pomyślny obrót,

jakiego można oczekiwać na podstawie racjonalnych przesłanek. Dla zachowania dobrostanu istotne jest poczucie koherencji, którego komponentami są: poczucie zrozumiałości, zaradności i sensowności. Ważne jest zatem to, w jaki sposób człowiek odbiera informacje docierające ze środowiska zewnętrznego i wewnętrznego. Czy są one dla niego spójne, zrozumiałe, czy może chaotyczne. Natomiast poczucie zaradności związane jest z tym, w jakim stopniu jednostka dostrzega swoje zasoby i na ile jest przekonana, że są one wystarczające, by poradzić sobie z wielością informacji, bodźców. Trzeci zaś komponent wskazuje, na ile człowiek widzi sens w podejmowaniu wysiłku, aby podołać różnym trudnościom. Cudowska (2017) wykorzystwała w swoich badaniach adresowanych do studentów pierwszego roku, drugiego stopnia, kierunku pedagogika Uniwersytetu w Białymstoku, Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC-29 tego autora. Wyniki jej badań pokazują, że prawie 49% badanej młodzieży akademickiej posiada silne poczucie koherencji. Najsilniejszym poczuciem koherencji odznacza się 8,40% badanych osób, co wskazuje, że ta grupa badanych posiada przekonanie, że bodźce pochodzące ze środowiska zewnętrznego i oddziaływające na ich życie są ustrukturyzowane i przewidywalne, i dają się wyjaśnić. Związane jest to także ze świadomością własnych zasobów, które pozwalają na przezwyciężanie trudności wynikających z działania bodźców zewnętrznych. Nieliczna grupa badanej młodzieży uważa, że podejmowane wyzwania są warte wysiłku i zaangażowania.

Twórcze nastawienie do życia należy postrzegać jako zasób jednostki, którego urealnieniem jest jej potencjał rozwojowy i stanowi źródło siły, niezbędnej do radzenia sobie z przeciwnościami życiowymi. Podmiot preferujący twórczą orientację życiową czerpie siłę, która motywuje go do działania skierowanego na własny rozwój, a także przekształcania środowiska społecznego w zgodzie z systemem wartości. Ludzi o twórczych orientacjach życiowych charakteryzuje „wysokie poczucie zrozumiałości, zaradności i sensowności, a więc silne poczucie koherencji, które sprzyja zdrowiu i dobrostanowi człowieka, a także podejmowaniu aktywności na rzecz szerszej społeczności” (Cudowska, 2017b, s. 204). Innowacyjne działanie może być traktowane jako potencjał własny jednostki, sprzyjający jej poczuciu koherencji, które jest komponentem zdrowia i odczucia jej dobrostanu. Oczywiście w preferowaniu twórczej orientacji istotne znaczenie odgrywają również inne czynniki indywidualne i środowiskowe w procesie zdobywania doświadczeń i holistycznego rozwoju człowieka. Niewątpliwie czynnikiem sprzyjającym kształtowaniu twórczego stylu życia jest udział jednostki w życiu kulturalnym poprzez korzystanie z bogactw kultury, takich, jak: teatry, kina, filharmonie,

galerie, stanowiące źródło cennych doświadczeń. To one rozwijają w człowieku wrażliwość na piękno, estetykę i motywują do aktywnego i kreatywnego działania.

Cudowska (2014) podkreśla, że współcześnie człowiek zmuszony jest do poszukiwania prawdy i sensu w życiu, do określania własnej odpowiedzialności. Otaczająca rzeczywistość jest zmienna, podlega dynamicznym przemianom, nie zapewnia już trwałości i stałości. Człowiek, pozostając w dialogicznej relacji ze światem, próbuje nadążyć za tempem przemian, nie zawsze jest w stanie zrozumieć dokonujące się przeobrażenia. W tym jakże zmiennym świecie urzeczywistniają się także orientacje życiowe jednostek. W analizowaniu twórczych orientacji życiowych kluczowa jest perspektywa emancypacyjna, w której istotnym komponentem są kompetencje emancypacyjne, czyli podmiotowe ukształtowanie, konieczne do świadomego podejmowania aktywności w sytuacji pojawienia się trudności, konieczności rozwiązywania problemów i urealnienia własnego kapitału rozwojowego. Wyrazem tych kompetencji jest dążenie jednostki do autonomii, jej czynny udział w życiu społecznym, politycznym, gospodarczym, kulturalnym i zawodowym, świadomość bycia odpowiedzialnym za siebie, ale także za Innego. Istotnym przejawem kompetencji emancypacyjnych jest także dbanie o potencjał wspólnoty, przestrzeganie norm i zasad społecznych oraz dążenie do tworzenia wspólnego dobra. Podstawą tych kompetencji jest innowacyjność, otwartość i krytyczne myślenie. Dzięki nim człowiek może doświadczać nowej jakości życia. Wykorzystując własne przeżycia, poprzez odważne prezentowanie własnej perspektywy przy jednoczesnym poszanowaniu zdania innych, jednostka tworzy bogactwo doświadczeń dla siebie i pozostałych ludzi.

Autorka (2015) wpisuje koncepcję twórczych orientacji życiowych w przestrzeń otwartości na Innego, budowania dialogu, uczenia się tolerancji, akceptacji dla Inności, podejmowania refleksji, wzbudzania ciekawości światem Innego. Tym samym koncepcja ta znajduje odzwierciedlenie w holistycznie rozumianej „edukacji międzykulturowej opartej na paradygmacie współistnienia, tolerancji i dialogu oraz twórczym kreowaniu własnej tożsamości” (Cudowska, 2015, s. 63). Spotkaniom z Innym towarzyszą często przeciwstawne emocje; z jednej strony ciekawość, fascynacja, z drugiej strach i niepewność. Uczucia i emocje są często odpowiedzią, wyrazem naszych reakcji na kogoś lub na coś, co wykracza poza ramy naszego myślenia, rozumienia. Są ważnym aspektem poznania Innego, ale nie powinny być ważniejsze od istoty samej interakcji. „Dialog międzykulturowy jest wynikiem trudnego procesu równoważenia emocji, wyciszania, niwelowania i pozbywania się

emocji negatywnych w procesie przechodzenia od reakcji na Innym do interakcji z Nimi” (Nikitorowicz, 2016, s. 33–34).

Cudowska (2015) wskazuje, że preferowanie twórczego modelu życia sprzyja konstruowaniu własnej tożsamości, która pozwala na traktowanie relacji z Innym i budowanie z nim dialogu, jako istotny warunek rozwoju w wymiarze indywidualnym i społecznym. Twórcza aktywność jednostki w jej codzienności jest wręcz koniecznością w kontekście dynamiki zmian dokonujących się w świecie. Wymagana jest współcześnie nie tylko od rodziców i wychowywanych dzieci, ale także od polityków, przedsiębiorców, nauczycieli, wszelkich pracowników, studentów. Jest ona niezbędna w rozumieniu odmienności i perspektywy Innego. Autorka (2017a) akcentuje, że spotkanie umożliwia prawdziwe doświadczanie Innego. Poprzez bezpośredni kontakt, nawiązanie dialogu możliwe staje się współtworzenie świata, a przestrzeń przeżyć i działań ulega wzbogaceniu. Interakcja stanowi warunek przeniknięcia przez jednostkę świata wartości, co pozwala zrozumieć doświadczanie dobra i zła, wolności i tragiczności, których źródło stanowi właśnie drugi człowiek.

Cudowska (2019) w ramach kontynuacji badań, które dotyczą twórczych orientacji życiowych, we współpracy z pracownikami z Uniwersytetu im. A.S. Puszkina w Brześciu, Eleną Baj, Larysą Siluk oraz Martą Walewską z Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku, przygotowała monografię poświęconą problematyce twórczych orientacji studentów. Publikacja stanowi raport z badań zrealizowanych we współpracy dwóch ośrodków akademickich wśród studentów polskich i białoruskich, które dotyczą diagnozy preferencji młodzieży akademickiej w zakresie orientacji życiowych w wymiarze twórcze–zachowawcze o charakterze komparatywnym. Autorki zwracają uwagę na wiele istotnych czynników, które mogą sprzyjać lub blokować twórcze postawy. W monografii przedstawiono specyfikę pedagogicznego przygotowania młodych ludzi prowadzonego na uniwersytetach polskim i białoruskim. Zaprezentowane badania należą do badań przybliżonych i koncentrują się na deskrypcji i interpretacji danych terenowych, czyli dwóch pierwszych etapach analizy porównawczej. Cudowska (2019) podkreśla, że współcześnie szczególnie ceni się i eksponuje kreatywność jako cechę osobowości oraz twórczość w wielu wymiarach i wszystkich dziedzinach ludzkiej aktywności.

Autorka (2019) zwraca uwagę na potrzebę umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego, czego wyrazem jest tworzenie ponadnarodowego modelu edukacji poprzez podejmowanie współpracy między instytucjami szkolnictwa wyższego w różnych krajach, rozszerzanie oferty kształcenia w językach obcych, wykorzystywanie interaktywnych mediów w dydaktyce akademickiej

oraz przenoszenie procesu kształcenia w przestrzeń wirtualną. Faktem jest, że uczelnie wyższe konkurują ze sobą i zabiegają o studentów. Konkurencyjność uczelni wyższych jest wynikiem jednej ze strategii rozwoju edukacji na poziomie wyższym, jaką stanowi komercjalizacja i hybrydyzacja szkolnictwa wyższego. Współcześni studenci poszukują coraz to lepszych szans na własny rozwój, stąd obserwuje się, że coraz więcej młodzieży migruje. Natomiast naukowcy, badacze coraz częściej nawiązują współpracę międzynarodową i w ramach kooperacji realizują ciekawe projekty badawcze. Przykładem takiego przedsięwzięcia są badania zrealizowane przez zespół badaczy pod kierunkiem Cudowskiej (2019) w zakresie rozpoznania preferencji orientacji życiowych w kierunku twórcze *versus* zachowawcze.

Walorem książki, w której Cudowska, Baj, Siluk i Walewska (2019) przedstawiają diagnozę preferencji orientacji życiowych studentów w wymiarze twórcze–zachowawcze, jest z pewnością ujęcie komparatywne. Monografia posiada spójną i czytelną strukturę, a wyszczególnione rozdziały wprowadzają czytelnika w tematykę nie tylko twórczych orientacji życiowych polskich i białoruskich studentów, ale także przybliżają istotne zmiany, jakie dokonały się w szkolnictwie wyższym. Każdy rozdział opatrzone jest rozbudowanymi przypisami. Autorki opracowały także stosowną, bogatą bibliografię ściśle związaną z podjętą problematyką.

W monografii Cudowska (2019) szczegółowo opisuje rozumienie kategorii twórczej orientacji, a także podejmuje refleksję wokół badań w tym obszarze. W sposób rzetelny został opracowany rozdział dotyczący założeń metodologicznych. Publikacja prezentuje także różnice i podobieństwa w kształceniu pedagogicznym na Uniwersytecie w Białymstoku oraz na Uniwersytecie im. A.S. Puszkina w Brześciu. W Republice Białoruś przygotowanie do zawodu nauczyciela, pedagoga jest kilkustopniowe, począwszy od przygotowania przeduniwersyteckiego, przez zdobycie wykształcenia wyższego, studia doktoranckie oraz szkoły podyplomowe, szkolenia. W obu krajach istotne znaczenie przypisuje się doskonaleniu zawodowemu, samokształceniu, uczeniu się przez całe życie, a także współpracy międzynarodowej, w której uczestniczą zarówno wykładowcy, jak i studenci.

Cudowska zwróciła uwagę, że „w Polsce nie funkcjonuje zbyt wiele programów nauczania twórczości, które spełniałyby jawne, istotne kryteria, takie jak: osadzenie w dydaktyce i pedagogice kreatywności, realizowane systematycznie przez wiele lat, w oparciu na sprawdzonych empirycznie podręcznikach” (Cudowska, 2019, s. 31). Brakuje również kształcenia na poziomie wyższym, które adresowane byłoby do pedagogów twórczości. Tymczasem pedagogika

twórczości istnieje, rozwija się. Niestety dynamicznie rozwijająca się problematyka twórczości nie jest wystarczająco dostrzegana i doceniana przez autorów różnych syntez wiedzy z zakresu pedagogiki ogólnej i teorii wychowania, na co zwraca uwagę między innymi Szmidt (2007). Autor zauważa, że w pedagogice akademickiej dostrzega się jedynie kreatywność jako hasło, z pominięciem lub uszczupleniem istotnej jego treści i całokształtu problemów badawczych, badań i efektów, podejmowania „prób aplikacji teorii do praktyki edukacyjnej (...)” (Szmidt, 2007, s. 15).

Zarówno studenci polscy, jak i białoruscy poza zdobywaniem wiedzy, umiejętności i kompetencji w ramach realizowanych zajęć, wynikających z planów studiów, mają szansę rozwijać kreatywność i własny potencjał twórczy poprzez udział w innych formach. I tak na przykład Wydział Pedagogiki i Psychologii, od 1 października 2019 roku Wydział Nauk o Edukacji, Uniwersytetu w Białymstoku oferuje kandydatom uczestnictwo w naukowych studenckich kołach. Ponadto studenci, w zależności od wybranej specjalności, odbywają w trakcie studiów praktyki w różnych instytucjach, gdzie mają okazję poznać specyfikę pracy oraz twórcze, efektywne metody pracy. Organizowane są także konferencje, sesje naukowe, na które zapraszani są wybitni naukowcy, a także studenci. Młodzież akademicka ma również możliwość spotkania się poprzez dialog z Innym, w ramach wymian studenckich, na przykład w programie „Erasmus+”. Wydział przygotował też bogatą ofertę studiów podyplomowych dla absolwentów, które pozwalają na zdobycie dodatkowych kwalifikacji. Potrzeba ustawicznego kształcenia z pewnością wynika z twórczego ustosunkowania się do życia. Pracownicy naukowo-dydaktyczni motywują i zachęcają studentów do angażowania się w wolontariat. Jest to także forma rozwijania twórczości przyszłych pedagogów. Na wydziale studenci mogą wybrać między innymi specjalność resocjalizacja, w ramach której mają możliwość uczestniczenia w projekcie tzw. twórczej resocjalizacji poprzez kontakt z wychowankami z Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Goniądzu, czy też zapraszanie wychowanków i angażowanie ich w przygotowywanie spektakli teatralnych. Natomiast w Republice Białoruś podnoszenie kwalifikacji pedagogicznych odbywa się poprzez studia dzienne, wieczorowe i zaoczne realizowane w systemie e-learning. Organizowane są także konkursy, na przykład na najlepszą pracę dyplomową, które motywują do kreatywności. Studenci także mogą uczestniczyć w projektach międzynarodowych UNESCO, „Erasmus +”, „Erasmus Mundus”, „Tempus”, Niemieckiej Centrali Wymiany Akademickiej DAAD, „Współpracy transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina”, „Edukacja przez całe życie – Jean Monnet” (Cudowska, Baj, Siłuk i Walewska, 2019, s. 157).

Warto podkreślić, że w planach studiów pedagogicznych obu ośrodków akademickich na kierunkach, które przygotowują do pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, obecne są treści z zakresu pedagogiki twórczości. Dodatkowo studenci polscy mają przedmiot pedagogika kreatywności, zaś białoruscy uczestniczą w programie „Pomoc pedagogiczna w rozwoju kreatywności dziecka” (Cudowska, Baj, Siluk i Walewska 2019, s. 256).

Przygotowana przez zespół badaczy pod kierunkiem Cudowskiej (2019) monografia prezentuje szersze rozumienie twórczych orientacji życiowych, bowiem autorka ujmuje je jako kreowanie siebie i swojego świata w doświadczeniu i fenomenologicznym przeżywaniu codzienności. Cudowska wpisała to szersze spojrzenie w perspektywę filozoficzną, dotyczącą idei twórczego życia i konstruowania tożsamości. Każdy człowiek może być twórcą w swojej codzienności, a przejawy tej twórczości są widoczne w poszukiwaniu rozwiązań sytuacji trudnych, podejmowaniu wyzwań i nowych zadań, realizacji własnego potencjału rozwojowego, wyznaczaniu sobie celów i dążeniu do ich realizacji, a także poprzez aktywne uczestniczenie w kulturze i w życiu społeczności. Uzasadnień ludzkiej twórczości w codziennym życiu, jak zauważa Szmidt (2013), możemy poszukiwać w pedagogice pozytywnej zorientowanej wokół zdrowia, ludzkich zdolności, ukrytych talentów, mądrości i kreatywności. Dzięki twórczej postawie możliwe jest osiągnięcie przez jednostkę dobrostanu, który koresponduje z dobrym zdrowiem w ujęciu holistycznym.

Opisane przez Cudowską, Baj, Siluk i Walewską (2019) badania sytuują się w paradygmacie badań triangulacyjnych. W pierwszym etapie procedury badawczej zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz skalowania z wykorzystaniem anonimowej ankiety i Skali Preferencji Twórczych Orientacji Życiowych (TOŻ), skonstruowanej przez Cudowską (2004). Celem było rozpoznanie preferencji badanych studentów polskich i białoruskich w zakresie orientacji życiowych w kierunku twórcze *versus* zachowawcze oraz ich uwarunkowań, a także porównanie tych preferencji w obu grupach. Drugi etap badań usytuowany został w orientacji jakościowej a jego celem była charakterystyka specyfiki kształcenia pedagogicznego w ośrodkach akademickich dwóch krajów, z zaakcentowaniem tych elementów edukacji na poziomie wyższym, które wspierają kreatywność młodzieży akademickiej i rozwijają jej twórczy potencjał.

W badaniu udział wzięło 303 studentów polskich oraz 270 białoruskich. W obu grupach dominowały kobiety i stanowiły ponad 93% wszystkich badanych. Wyniki potwierdzają utrzymującą się od wielu lat tendencję do feminizacji zawodu pedagoga, zwłaszcza w odniesieniu do nauczycieli edukacji

na wczesnych etapach. Badane grupy studentów obu krajów są zróżnicowane pod względem wieku. W grupie polskiej młodzieży akademickiej dominują studenci powyżej 23 lat, zaś wśród studentów białoruskich są to osoby w wieku między 17. a 19. rokiem życia. Wynika to z odmiennych pod względem organizacyjnym systemów szkolnych obu krajów. Wśród respondentów większość pochodzi z małych miast i stanowią prawie 39% wszystkich ankietowanych, najmniej studentów wskazało, że mieszka z rodzicami we wsi. Zdecydowana większość badanej młodzieży białoruskiej pochodzi z rodzin, w których matki mają wykształcenie średnie; podobnie sytuacja prezentuje się w grupie polskich studentów. Dość znaczną różnicę widać w odniesieniu do wykształcenia matki na poziomie zawodowym i podstawowym, przy czym więcej badanej młodzieży polskiej wskazało, że ich matki mają wykształcenie zawodowe i stanowią one 30,7%, zaś w grupie białoruskiej więcej przyznało, że posiadają one wykształcenie podstawowe i stanowią 18,1% badanych. Wyniki ujawniły, że ojcowie badanej młodzieży posiadają niższe wykształcenie w stosunku do matek.

Zaprezentowane przez Cudowską, Baj, Siluk i Walewską (2019) wyniki badań pokazują, że zdecydowana większość ankietowanych studentów preferuje twórcze orientacje życiowe, przy czym w grupie polskiej preferuje je 71,3% respondentów, zaś wśród studentów białoruskich – 79,3%. Badacze pod kierunkiem Cudowskiej (2019) oprócz diagnozy preferencji orientacji życiowych studentów w kierunku twórcze–zachowawcze, dążyli także do określenia uwarunkowań tych preferencji. Wśród zmiennych, które mogą warunkować preferencje określonego modelu orientacji, wyróżnili: wiek respondentów, ich pochodzenie środowiskowe oraz wykształcenie ich matek i ojców. W wyniku analizy statystycznej stwierdzono, że istnieje związek między wiekiem ankietowanych studentów a ich preferencjami orientacji życiowych w wymiarze twórcze–zachowawcze. Okazało się, że młodsi respondenci częściej wykazują preferencję dla twórczej postawy życiowej, choć jest ona na niskim poziomie.

W odniesieniu do grupy studentów polskich stwierdzono, że istnieje zależność między ustosunkowaniem ich do życia a wykształceniem ich matek. Studenci, których matki posiadają wykształcenie średnie i wyższe, częściej niż ci, których matki mają niskie wykształcenie, preferują twórczy stosunek do życia. Nie zaobserwowano takiej zależności wśród studentów białoruskich. W obu grupach respondentów nie stwierdzono zależności między preferencją twórczej orientacji życiowej a wykształceniem ojca.

Podsumowując powyższe rozważania, uważam, że publikacje prezentujące tematykę twórczych orientacji życiowych są bardzo ważne i wartościowe. Z pewnością przypominają o konieczności kształtowania postaw twórczych

w środowisku rodzinnym przez rodziców, następnie w szkole, grupie rówieśniczej poprzez działania nauczycieli i wychowawców. Opisana monografia (2019) prezentuje analizy dotyczące problematyki twórczych orientacji życiowych w kontekście komparatystyki, co czyni ją jeszcze bardziej ciekawą i godną poświęcenia jej uwagi. Książka jest napisana w sposób bardzo czytelny, zrozumiały, bogatym i jednocześnie konkretnym językiem. Czytelnik, który po nią sięgnie, będzie czuł się zachęcony, zobowiązany do rozwijania własnej postawy twórczej, a także motywowania do tego osób w najbliższym otoczeniu. Z tego względu, że jest to publikacja, która prezentuje analizy w ujęciu porównawczym, może stanowić cenne źródło motywujące badaczy do podejmowania badań w zakresie orientacji życiowych, ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru twórcze–zachowawcze, adresowanych do różnych grup społecznych nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach. Z zainteresowaniem czyta się rozdziały poświęcone samej specyfice szkolnictwa wyższego w obu krajach. Niezwykle interesujący jest rozdział trzeci, w którym zaprezentowano ramy metodologiczne projektu badawczego i wyniki badań, które mogą stać się bodźcem do wielu refleksji na temat czynników warunkujących preferencje określonego modelu orientacji życiowej. Uważam, że monografia będzie stanowiła także wsparcie studentów w procesie dydaktycznym i będzie chętnie wykorzystywana w ramach ćwiczeń przez prowadzących i studentów, na przykład w ramach przedmiotu pedagogika porównawcza, czy seminariów licencjackich oraz magisterskich.

Bibliografia

- Antonovsky, A. 2005. *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Bauman, Z. 1994. *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa: Instytut Kultury.
- Cudowska, A. 1997. *Orientacje życiowe współczesnych studentów*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.
- Cudowska, A. 1999. *Metodologiczne konteksty orientacji życiowych współczesnych studentów*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.
- Cudowska, A. 2004. *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w procesie edukacji*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.
- Cudowska, A. 2014. *Twórcze orientacje życiowe w dialogu edukacyjnym. Studium teoretyczno-empiryczne*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.

- Cudowska, A. 2015. Otwartość na Innego. Twórcze orientacje życiowe w projekcie edukacji międzykulturowej. *Pogranicze. Studia Społeczne*. XXV, ss. 63–64.
- Cudowska, A. 2017a. Inny w aksjologicznej przestrzeni wychowania. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*. XXXVI (3), ss. 26–32.
- Cudowska, A. 2017b. *Twórcze orientacje życiowe. Zdrowie i dobrostan*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Cudowska, A., Baj, E., Siluk, L. i Walewska, M. 2019. *Twórcze orientacje życiowe studentów. Polsko-białoruskie studium porównawcze*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Cybał-Michalska, A. 2001. *Orientacje proeuropejskie młodzieży. Stan i potrzeby edukacyjne*. Poznań: UAM.
- Fukuyama, F. 2000. *Wielki wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*. Warszawa: Politeja.
- Gardner, H. 2009. *Pięć umysłów przyszłości*. Warszawa: Wydawnictwo MT Biznes.
- Hejnicka-Bezwińska, T. 1991. *Orientacje życiowe młodzieży*. Bydgoszcz: WSP.
- Modrzejewska-Świgulska, M. 2014. *Twórczość codzienna w narracjach pedagogów*. Łódź: UŁ.
- Nęcka, E. 2001. *Psychologia twórczości*. Gdańsk: GWP.
- Nikitorowicz, J. 2016. Dialog międzykulturowy jako imperatyw rozwoju człowieka, kształtowania i promowania pokoju. W: Karpińska, A., Borawska-Kalbarczyk K. i Szwarc, A. red. *Edukacja w perspektywie oczekiwań współczesności*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 33–45.
- Rogers, C.R. 2002. *O stawianiu się sobą*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Szmidt, K.J. 2013. Pedagogika pozytywna: twórczość – zdolności – mądrość ze-spolone. W: Szmidt, K.J. i Modrzejewska-Świgulska, M. red. *Zasoby twórcze człowieka. Wprowadzenie do pedagogiki pozytywnej*. Łódź: UŁ, ss. 14–40.
- Szmidt, K.J. 2007. *Pedagogika twórczości*. Gdańsk: GWP.
- Uszyńska-Jarmoc, J. i Kunat, B. red. 2015. *Twórczość codzienna jako aktywność człowieka*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.

Creative life orientations in the intercultural space

Abstract: The article presents the concept of creative life orientations of Agata Cudowska, the research undertaken by the author in this area was discussed, with a particular emphasis on the values of the last monograph on this problem matter. The need to develop a creative lifestyle, especially in the context of socio-cultural

changes has been emphasised. A creative attitude towards the world is a value in itself, becomes a „lifebuoy” when one faces the sense of meaninglessness of life, gives grounds for openness to meeting and dialogue with another person. It constitutes a necessary condition in the process of constructing your own identity.

Keywords: creative life orientation, identity, dialogue, meeting

Translated by Marcin Wołejko